

İktisâdi Durgunlukla Nasıl Başedebiliriz (*)

Prof. N. S. BARRET

Amerika Birleşik Devletleri'nde bugün esas sorun «İktisadî durgunlukla nasıl baş edileceği» değil, fakat «yüzde onu aşan bir enflasyon akımına kapılmadan durgunlukla nasıl mücadele verileceği»dir. İki büyük politik partinin endişeleri birbirinden biraz farklıdır. Üstünkörü bir açıklama Demokratlar'ın ülkenin önde giden sorunu olarak işsizliği ısrarla vurguladıklarını, Cumhuriyetçiler'in ise en büyük endişeleri olarak enflasyonu gördüklerini kabul ettirecektir. Bu açıklama, en basitinden, iki partinin iktisat ideolojilerindeki (eğer ideoloji tabiri bu düşünce de kullanılabilirse) çok ciddi ihtilâfa işaret etmektedir. Her iki parti de enflasyon ve işsizlikle ilgilenmektedir. Amerika Birleşik Devletlerinde hiç kimse yüzde 6 oranında veya üstünde artan bir enflasyon görmek istememekte, ne de Amerikalıların çoğunluğu yüzde 8'in üstündeki işsizlik oranına kabul edilebilir nazarıyla bakmaktadırlar (Ülkemizdeki iş gruplarının çoğunda işsizlik oranı yüzde 10 ilâ 15 kadar yüksektir). Demokrat Parti ile Cumhuriyetçi Parti arasındaki daha önemli ayrılık bunların devletin ekonomik hayatta üzerine düşen görevlerine ilişkin görüşlerindedir. Demokrat Parti, hiç olmadı harp sonrası dönemden beri, devletin ekonomideki rolünü genellikle müdahaleci bir görüşle savunmakta, yani iktisatçıların «piyasa mekanizması bozuklukları» dediği şeyi düzeltmek için devlet müdahalesinin gerekliliğine inanmaktadır.

Piyasa mekanizması bozuklukları enflasyon ve işsizlik durumlarında olduğu gibi ya makroekonomik, ya da fakirlik, hava kirlenmesi, ırk ayırımı ve benzeri hallerde olduğu gibi mikroekonomiktirler. Bilhassa, Kennedy ve Johnson hükümetlerinin **New Deal** ve «**Fine Tuning**» kavram-

(*) Ocak 1976'da İstanbul Üniversitesinde verilen konferans. Yazar, bu makalede ortaya koyduğu görüşleri için bütün sorumluluğu yükümlenir.

ları devlet istikrar politikasının makroekonomik faaliyette devri hareketleri, yani konjonktür dalgalarını azaltabileceği ya da bertaraf edebileceği görüşünü ortaya koymuştur. Johnson hükümetinin **Büyük Toplum Programları** hükümet müdahalesinin hür teşebbüs piyasa sisteminin devam ettirdiği eşitsizlikleri düzeltilebildiği iddiasını isbat etmiştir.

Öte yandan, Cumhuriyetçiler Amerikan ekonomisindeki sorunların çoğunun gereğinden fazla devlet müdahalesinin neticesi olduğu görüşünü geleneksel olarak benimsediler. Bu görüşe göre devlet müdahalesi çok hasın ve intizamsız olmakta, çoğu kez politik eğilimler ağır basmakta, ve bu sebepten iktisadî istikrarı bozmakta ve arasına umulmadık yöntemlerle çalışmaktadır. Şöyle ki, devlet iktisat politikasıyla bu politikanın özel teşebbüs üzerindeki etkileri arasında güvenilir bir tutarlılık her zaman mevcut olmamaktadır. Cumhuriyetçiler tarafından çok sayıda taraftar bulan diğer bir görüşe göre, ekonomiye müdahaleyle devletin çizmeden yukarı çıktığı, birçok hükümet programının gerçekleşmesinde özel sektörün daha başarılı olduğu, enflasyon ve işsizlik sorunlarının hükümet yetkililerin müdahalesi yerine fiyat mekanizmasının otomatik işleyişiyle düzeltilebildiğidir.

Amerika Birleşik Devletlerindeki son iktisadî bunalım ikinci dünya harbi sonrası standartlarına göre çok şiddetli olmuştur. Geçen ilkbaharda işsizlik yüzde 9 civarında iken sanayide kapasite kullanımı yüzde 65'in altına düşmüştür. Bazılarının A.B.D. de yüksek işsizlik oranına kadınların ve 13-19 yaş grubundaki gençlerin artan oranda işgücüne katılmalarının sebep olduğu iddialarına karşılık, büyük bir çoğunluk işgücündeki bütün grupların iktisadî durgunluğun oluşturduğu işsizliği yüklediklerini kabul etmişlerdir. İktisadî durgunluğun en alt düzeyinde bile işsizlik oranı, meselâ, yetişkinler, bekârlar, evli erkekler için yüzde 6'mın üzerinde idi. Bundan başka, aşağı yukarı Amerikan ekonomisindeki her sanayi kolu düşük düzeyde kapasite kullanımıyla karşı karşıya idi.

Ekonomik bunalım bütün gücüyle sanayi kesimini felce uğratarak tesirleri hemen her yerde hissedildi. Durgunluğun çok şiddetli geçtiği, buna da neyin sebep olduğunun araştırılmasında haklı olacak önemsiz sualler mevcuttur. Ekonomik bunalım ne gizli ve kanunsuz akitlerin ne de iddia edildiği gibi çok uluslu şirketlerin faaliyetleri sonucu meydana gelmiştir. Aksine, bu durum 1973 ve 1974 de görülen gıda ve enerji fiyatlarının aşırı artışlarına hükümetin tepkisi olarak birbirine tamamiyle ters düşen para ve maliye politikalarının sonucunda meydana gelmiştir. Şu noktada ehemmiyetle belirtilmelidir ki, bu durgunluğa, enflasyon değil ona tepki olmak üzere tatbikat sahasına konulan toplam talep poli-

tikalari sebebiyet vermiştir. Müteessif bir kaç olaya ilâveten balıkların telef oluşu, hububatın çürümesi, Rusya'ya buğday ihracatı, OPEC kartelinin faaliyetleri şüphesiz dünya iktisadiyatını etkisi altına almıştır. Bâzılarının bütün bu hâdiseleri dünya ölçüsünde gizli ve kanunsuz anlaşmalara bağlamak istemelerine rağmen bunlar, mamafih, hiç olmadı bu bağlamda, hükümetin kısa dönemde çok az kontrolü altında tutabildiği dış felâketler olarak ele alınmalıdır. Bu demektir ki, fiyat artışlarının önüne geçilememesi durumunda iktisat politikası kısa dönemde etkisini göstermeliydi. 1973 ve 1974 de yükselen gıda maddeleri ve enerji fiyatları birçok ülkelerde enflasyon oranını takriben yüzde 4 oranında artırırken gıda maddeleri ve enerji tüketicilerinin satın alma gücünde azaltıcı tesir yaptı. Bunlardan bazıları gelişmiş ülkelere petrol üreticisi ülkelere yapılan bir gelir transferi olarak, bir kısmı da tarım ürünleri ihraç eden ülkelere ya da sadece sanayi kesiminden tarım kesimine yapılan bir ülke için gelir transferi şeklinde görüldü (burada tarım kesimine sahip ülkeler söz konusudur.) Bundan dolayı, gıda maddelerinin ve enerji fiyatlarının artan enflasyon üzerinde ikili tesiri oldu, şöyle ki, satın alma gücünün zayıflaması ve aynı zamanda işsizliğin artması. Yüksek enflasyon ve yüksek düzeyde işsizlikle mücadele verirken kullanılan belli başlı para ve maliyet politikaları şu iki fenalıktan birini seçmek demektir. - Ya hükümet enflasyona mani olmak için işsizlik sorununu şiddetlendiren kısıtlayıcı bir politika izlemek zorundaydı, ya da işsizliğin azaltmak için enflasyonu yükseltecek istihsal kapasitesini artıran bir politikayı tatbik sahasına koymalıydı. Birçok ülkelerde hükümetler ilk alternatifi seçtiler, yani, enflasyona mani olmak için kısıtlayıcı para ve maliye politikasını tatbik ettiler. Bu, önceden tahmin edildiği gibi, işsizlik sorununun kötüleşmesiyle neticelendi.

Güçlük sınırlayıcı bir para ve maliye politikasının fiyatlar üzerindeki etkisinin çok az olmasıydı. Dış etkenlerin oluşturduğu enflasyonu önlemek için kısıtlayıcı toplam talep politikasının kullanılması ekonominin sanayi kesimindeki kısıtlanmış harcamalar ve daraltılmış gelirlerin fiyatları düşüreceğini farzeden bir dünya görüşüne dayandırılmaktadır. Bu durumda, sanayi kesimindeki düşük fiyatların doğal kaynaklar kesimindeki fiyat artışlarını dengelemesi gerekmektedir. Ücretlerin ve fiyatların rijitliğinin veri oluşu, bu tür politikaların Amerikan ekonomisinde gelirlerin gerçek değerinde zayıflatıcı etkisi olurken, fiyatlarda aşağıya doğru hiç bir kıpırdama görülmemiştir. Para arzım düşürecek tedbirler, para arzının artış oranının azaltılması ya da malî saiklerin zayıflatılması nominal harcama veya nominal gelirin düşmesine sebep olmaktadır fakat nominal ve reel gelir arasındaki dönüşümü düzeltmemektedir. Bu demek ki, alman bu tedbirler herhangi bir veri nominal gelir

miktarı için enflasyon oranının düşürülmesinde yeterli olmamaktadır.

Son gıda maddeleri ve enerji fiyatları artışının tesiri bitmiş görünmektedir. Gıda maddelerindeki fiyat artışları hızını yitirmiş olup OPEC petrol fiyatlarında da büyük bir sıçramanın yakında gelmesine ihtimal verilmemektedir. Bütün bunlara karşılık işsizlik ve enflasyon halâ yüksektir. Kendi sorunlarımız için artık rahatlıkla Arapları ve çiftçileri sorumlu tutamayız. Önemli soru şudur; Amerikan ekonomisinin içinde bulunduğu takriben yüzde 7'lik enflasyon ve yüzde 8'in üzerindeki işsizlik oranıyla kısıtlayıcı para ve maliye politikası enflasyona mani olabilecektir yoksa, aksine daha hızlı bir büyüme oranı enflasyonu kötüleştirmeden işsizliği düşürebilecektir.

Ekonominin çeşitli kesimlerinin, özellikle sânaî sektörünün, iktisadî durgunluk öncesi gelir seviyelerini tekrar sağlamak için çaba göstermeleri A.B.D. de sürüp giden yüksek enflasyona karşı bir yaklaşımdır. Reel gayri safi millî hasılanın (GSMH) iktisadî durgunluk sırasında sadece yüzde 5 kadar azalmasına karşılık sanayi gelirleri oldukça fazla düştü. Ne devlet ne de tarımsal kesim böylesi bir ziyana maruz kalmıştı. Buna ilâveten, 1975'te, Amerikan ekonomisi potansiyel gücünün aşağı yukarı 240 milyon dolar altında işgörmekteydi. Enerji sektörünün dışındaki sanayide gerçek gelirler takriben yüzde 14 azaldı.

Sendikaların, kapital sahiplerinin yapacağı gibi, bir veya iki yıllığına 1973 gelir düzeyine dönmeye teşebbüs edecekleri ihtimâl dahilindedir. Her ikisi de, hiç şüphesiz, ahlâkî ya da benzeri bahaneleri sergileyerek bu zorunluluğu haklı göstermeye çalışacaklardır. İş adamları hızlı kâr birikimi için bir potansiyel sermaye kıtlığının yaşatılmasını tartışmakta, öte yandan, sendikalar yaşama standartlarındaki bozulmalardan şikâyet etmektedirler. Kârların ve ücretlerin iktisadî durgunluktan zarara uğradıkları doğrudur. Ve her ikisi de 1976 da A.B.D. de sadece yüzde 6 civarında, belki biraz daha fazla, olacak olan büyüme hızına mümkün olduğu kadar çabuk yetişmeğe gayret sarfedeceklerdir. İşçilerin ve işverenlerin kazançlarında talep ettikleri yüzde 14'lük artışın yüzde 8'ini enflasyon alıp götürecektir. Gelir dağılımındaki bu istekleri uzlaştırmaksızın, durgunluktan kurtulma nisbetinin sonuçlarına kayıtsız kalındığında enflasyon yatışmış olmayacaktır. Gerçekten de, daha yüksek reel büyüme hızının enflasyon üzerinde daha az tesir kuvveti olacağı pek muhtemeldir.

Enflasyon, bu haliyle, Amerika'da gelecek yıllarda siyasi bir sorun olduğu kadar iktisadî bir sorun olarak kalacaktır. Şimdiki yüzde 8'lik bir enflasyon hızında ekonomik baz çok düşüktür. Gelir dağılımı üzerin-

deki bu kısa dönem isteklerine politik çözümlerler getirilmeksizin enflasyonu yavaşlatabilecek bir iktisat politikası mevcut değildir.

Devlet başkanı muhafazakâr para ve maliye politikalarıyla enflasyonla mücadelede sahip olduğu en güçlü siyasi avantajın farkındadır. Bu ise iki durumda söz konusu olmaktadır: Önce A.B.D. de kamu oyu yoklamaları bireylerin temel iktisadî sorun olarak işsizliği değil enflasyonu vurguladıklarını göstermektedir. Sadece iş kaybına maruz kalanlarla işini kaybetmenin korkusunu duyarlar işsizlikten şikâyetçi olurken, bu herkesin enflasyondan zarar gördüğünden bu yana rasyonel bir tercih olmaktadır. İkinci olarak, muhafazakâr bir maliye politikası devlete daha az bir görev demektir, yani daha az devlet müdahalesi ve daha küçük bir federal bütçe. Buna ilâveten, Cumhuriyetçi hükümet seçimlere kadar fiyatlar ve ücretler üzerindeki her çeşit müdahaleye karşı duracağıdır. Zira müdahaleler piyasa sistemine karışmak olduğundan bu özel sektörün gidişine düzen vermek için, yeniden, devlet müdahalesini istemek olur. Devlet Başkanının para politikası üzerinde hiç bir vasıtasız kontrol hakkına sahip olmamasından sonra para politikası daha az belirgindir ve sonuç olarak bundan pek fazla siyasi çıkar elde edememektedir. Gerçekten de, eğer bir kimse seçimlerden önce iktidardaki partinin iktisadî büyüme hızını düzeltmek için çaba göstereceği görüşüne inanıyorsa, bu durumda, Devlet Başkan'ın bile biçimlenmesi çok az kontrole sahip olduğu para politikasından mevcut hangi tesirin ortaya çıkacağı belli olabilir. Bu durum, daha sonra ona, para politikasını bir başka bünahm için kullanılırken, muhafazakâr bir maliye politikası uygulamasından dolayı itibar kazanmasını mazur göstermelidir. Mafih, Cumhuriyetçilerin hazırladıkları genel taslak ağır bir ekonomik kırılma için halâ bir tercih sebebi olmalıdır. Bu demektir ki, 1981'e kadar tam istihdama ulaşmada görülen gecikmeyle, önümüzdeki beş yıl için ortalama bir gelişme hızı yüzde 5'in biraz altında olacaktır. Bu görüş piyasa mekanizmasının eninde sonunna dengeyi sağlayacağına ve uzun dönem çözümlerine daha ağırlık veren devlet müdahalesini asgari seviyede tutulması inancım ortaya koymaktadır.

Şüphesiz Demokratlar devlete önemli görevler yükleyen daha çok müdahaleci bir stratejiyi benimseyeceklerdi. Bununla beraber, işaret etmek gerekir ki, devletin çizmeden yukarı çıktığı düşüncesinde Amerika Birleşik Devletlerinde Cumhuriyetçiler kadar Demokratlar arasında da görüş birliği mevcuttur. Watergate ve bireylerin özel münasebetlerine ilişkin FBI. soruşturmaları hakkındaki yeni haberler gibi olaylar zinciri Amerika'da hükümetin bireylerin haklarına gizli tecavüzüne karşı bir tepkiyi doğurmaktaydı. Böylece, Demokratların üretim kapasitesini daha

fazla artırıcı bir maliye politikası izlemeleri bunu büyük yeni Federal program girişimleri yerine öncelikle vergi ödemeleri ile tatbik sahasına koyacaktı. Her ne durumda olursa olsun, Demokratlar standart para ve maliye politikalarıyla işsizliği azaltabileceklerine ve enflasyonla baş edebileceklerine inanmaktadırlar. (Bazıları enflasyonun ciddi bir iktisadi temele dayanmadığından reel iktisadi büyüme hızına zarar vermeden yavaş yavaş kendisini tüketeceği intibanı veriyorlar.) Demokratlar standart para ve maliye politikalarıyla enflasyonla mücadelede başarılı olmasalar da muhtemelen başka tür gelir politikasına ya da fiyat ve ücretlere kontrolün uygulamasına rıza göstereceklerdi. Uzun petrol kuyrukları ve gıda maddeleri fiyatlarını kontrol için 1973 deki tehlikeli atılımlar Amerikan halkının hafızasında yer ettiğinden bu yana bu tür bir politikadan, şüphesiz, seçimlerden evvel bahsetmiyecekler. Lâkin, işverenin ve işçinin ücret ve fiyat artışlarını sınırlamayı kabullendikleri toplumsal sözleşme fikri tamâmiyle Demokratların dünya görüşünün dışında değildir. Devletin son kertede işveren durumunda gözüktüğü iş garantisi ve bir çeşit iktisadi planlama Demokratların önerdiği iki olumlu programdır. Bu özel sektörde iktisadi planlamanın varlığına işaret etmez, fakat bir dereceye kadar iktisat politikasında uyum sağlayacak bir atılım ve bunu siyasi karar alma merkezinin dışında tutmaktır, yâni, politik eğilimleri kırmak ve para ve maliye politikasında ahengi temin etmek ve gelir dağılımında çarpışan çıkarları uzlaştıracak daha iyi bir yöntemin uygulanmasına geçmek.

Bugün Amerika Birleşik Devletlerinde görülen bir düşünce akımına göre; maruz kalınan stagflasyon, yani aşırı enflasyonla işsizliğin birlikte oluşu, geleneksel toplam talep yaklaşımlarıyla birlikte bir çeşit gelir politikası uygulamasıyla kontrol altına alınabilir. Bununla birlikte, Amerikan ekonomisindeki yapısal sorunlar - tekeller, iktisadi gücün temerküzü, büyük şirketlerin artan uluslararası etkinliği, ya da sosyal transfer ödemeler sistemiyle ilgili sorunlar - süregelen ilişkilerini değiştirdi, ve ülkenin kalıplaşmış para ve maliye politikalarıyla ekonomiyi düzeltici gücüne tesir etti.

Bütün bunlara ilâveten, bir başka gıda maddeleri ve petrol fiyat artışı akımı tamamiyle imkânsız değildir ve açıktır ki ortodoks tedaviler bu çeşit enflasyonu mağlûp edememektedirler.

Bu zorluklara rağmen, Amerikan iktisat politikası için en önemli yeni yöntem gelir politikası alanında olacaktır. Çoğunluğun görüşü fiyat mekanizması sonuçları her ne olursa olsun adildir ve devlet kefaleti altındaki gelir politikası bir yerde piyasaya müdahale demek olduğun-

dan sorun oldukça tartışmaya açıktır. Neticede, bu ciddi bir problem olarak seçim sonrasına dek su yüzüne çıkmayabilir. Fakat daha evvelce göstermiş olduğum gibi, bir kez iktisadî çıkar gurupları bir araya gelip anlaşma zemini kurarlarsa gelir bölüşümü iktisadî olduğu kadar siyasi bir görünüm kazanır. Bu iktisadî mülâhazalar gelir bölüşümünün belirlenmesinde bir rol oynamazlar anlamına gelmemelidir. Meselâ, 1973 de tarımsal fiyatlardaki artış iktisat politikası yaklaşımının oluşturduğu sanayiden tarım kesimine kaçıştan gelir dağılımında önüne geçilmeyecek bir değişme meydana gelmişti. Fakat iktisadî azlığın sorun olmadığı durumda, yani, yüksek işsizlik ve çok düşük kapasite kullanım oranının birlikte mevcut oldukları zaman enflasyon hiç bir iktisadî temele dayanmamakta ve çıkar guruplarının politik gücünün bir meselesi olmaktadır. Bir gelir politikası esasen piyasa güçlerini ve bir dereceye kadar politik kararları enflasyonist olmayan bir yöntemle düzenleyen bir mekanizmadır. Eğer bu sağlanırsa, enflasyonla mücadelede bir vasıta olarak deflasyonist iktisat politikalarına da engel olan bir mekanizma olur. Mutlaka uzun dönemde ücret ve fiyat artışlarını yumuşatan bir araç olarak piyasa mekanizmasının görünmez eli fikri akla uygun gelebilir.

Eğer Adam Smith'in veya Thomas Jefferson'un çağında olsaydık bugün karşılaştığımız meselelerin hiç biri olmayacaktı. Lâkin tarihî açıdan hür teşebbüs kapitalizminin gelişmesinde endojen olan yapısal değişmeler, zorunlu olarak, gelir bölüşümünde hakem kararı isteyen gerçek kuvvet kamplarını doğurmaktadır. İstikrara kavuşturulmamış piyasa ekonomisine dönmek iktisadî açıdan oldukça yararlı olabilecek fakat politik açıdan imkânsız olan daha büyük yapısal değişikliğin tartışmasını istemek olur.

Çeşitli çıkar guruplarının oluşturduğu iktisadî kuvvetin birleşmesini önleyebilmek bir gelir politikası sorunu olduğu kadar kesinlikle uzun uzadıya tartışılabilir bir konudur. İşte bu bağlamda iktisatçı siyasal eylemler ve kurumlar hakkında endişesi olanlara teslim olmak mecburiyetindedir.

(Çeviren : A. G. SAYAR)